

Filozofické aspekty sociálních věd

ZS 2021/2022

doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Smysl předmětu (1)

- V navazujícím magisterském studiu si zvyšujete kvalifikaci pro práci v oblasti vychovatelství a/nebo sociálních služeb (s dětmi a mládeží)
- Při výběru pracovního místa a pedagogických metod a postupů si můžeme klást tyto otázky:
 - Co je záměrem zřizovatele? Oč jde lidem, kteří zařízení vedou? Kdo nebo co je středem jejich zájmu?
 - Jaké jsou cíle (pedagogických) činností a kdo je určuje?
 - Jaký přístup k člověku se zde uplatňuje a proč?
 - Jakým metodám se zde dává přednost a proč?

Smysl předmětu (2)

A co já?

Hledám-li odpověď na otázku přístupu a zaměření pedagogické práce v konkrétní organizaci, vynoří se přede mnou další otázky:

- Jaká jsou filozofická (světonázorová, ideologická) východiska vedoucí k volbě cílů, přístupů a metod ve výchovatelské a sociální práci (s dětmi a mládeží)?
- Z jakého přístupu k sociální pedagogice (jako vědě) vychází cíle, přístupy a metody, které preferují jednotliví autoři?
- Jaký pohled na vědu (pedagogiku) je „za tím“?

Obsah předmětu

17.9.

Filozofické pohledy na sociální a humanitní vědy
(témata: 1-3)

15.10.

Filozofické pohledy na (sociální) pedagogiku
(témata: 4-7)

13.11.

Filozofická východiska sociální pedagogiky a sociální práce (témata: 8-9)

10.12.

Dopad kulturních rozdílů a společenského vývoje na (sociální) pedagogiku (témata: 10-11)

Filozofické/filosofické pohledy na vědu

- 1) Tři století velkých změn: od osvícenství k postmoderně
 - ✓ Osvícenství
 - ✓ Znaky doby moderní
 - ✓ Znaky postmoderny
- 2) Pozitivismus ve vědě: přínosy a deficity
 - ✓ Comte
 - ✓ Durkheim
 - ✓ Nagel, Hempel, Oppenheim
 - ✓ Morgenthau
- 3) Důsledky pro pedagogiku (úvod k příštímu tématu)

Osvícenství

Osvícenští myslitelé (Diderot, Voltaire, Kant ad.):

- považovali světonázorový monopol církví za přežilý
- světlem pro ně byl lidský rozum, věřili v jeho možnosti
- usilovali nahradit různost náboženských vyznání univerzálním humanismem (svoboda – rovnost – bratrství)

Důsledky osvícenství a sekularizace

- Pozitivní:
 - umožnění náboženské tolerance (snášlivosti)
 - autonomie vědy a kultury
 - demokratizace společnosti
 - rozvoj vědy
 - rozvoj sociální péče státu
- Negativní:
 - absolutismus (v habsburské monarchii a v Prusku)
 - násilí francouzské revoluce, Napoleona a dalších národních revolucí
 - náboženství bylo nahrazeno ideologiemi, vznik novodobého ateismu
 - Naivní víra ve vědu, lidský rozum a jeho možnosti

Charakteristické znaky moderní doby

- rozvoj empirických věd a průmyslu
- víra v pokrok (!)
- víra v sílu lidského rozumu
- „Entzauberung“ a sekularizační teorie
- ztráta privilegovaného postavení církví
- ústavnost a demokracie v politice
- konzumní společnost (2. pol. 20. stol.)
- prohloubení sociálních rozdílů
- vznik sociálního státu

Postmoderna – začátky a příčiny

- V 2. polovině 20. století (přelomový rok: 1968) se začaly objevovat skutečnosti, s nimiž „moderní myšlení“ nepočítalo:
- Rozvoj vědy a techniky jako ohrožení
 - Rozvoj vědy je rychlejší než rozvoj etiky
 - Atomové zbraně
 - Ničení přírody a globálního prostředí
 - Problémy bioetiky, robotizace
- Populační exploze a omezení zdrojů surovin
- Začátek globalizace – skrze dopravu a média
 - Snadná výměna myšlenek i zboží, rostoucí spolupráce
 - Růst moci nadnárodních koncernů, krize národních vlád
 - Světonázorová pluralita (bez všeobecně přijímaných kritérií)

Postomoderna – znaky (Helsper)

Radikální pluralita

Důsledek: *kapitulace na hledání univerzálního vysvětlení světa.*

Liotard: *Každý nárok na výlučnost odpovídá pouze neoprávněnému povýšení partikulární pravdy na domnělou pravdu absolutní.*

Relativizace racionality

zpochybnění platnosti závěrů, k nimž se dojde rozumovou úvahou

Hypoteticky reflexivní postoj k životu

Postmoderní člověk nemá „přesvědčení“, jen se domnívá, takže má „hypotézy“, které neustále podrobuje „reflexi“.

„Černé utopie“

riziková společnost – skandál – metastáze a extáze

Náhrada skutečnosti simulací

Kamper: přemožení reality napodobeninou

Baudrillard: agónie reálna

Rozpad moderního „já“

Člověk může jen těžko definovat hranice své osobnosti: zdá se jako by nebyl ničím jiným než „přijímačem“.

Další znaky postmoderny

- Beck: Individualizace

= možnost jedince individuálně rozhodovat o zaměření vlastního života, přičemž tato možnost se v některých oblastech života postupně stává nutností.

- Inglehart: Postmaterialismus

= nový systém priorit, který upřednostňuje estetické hodnoty a hodnoty sociální komunikace před hodnotami tradičními, jako je materiální jistota, bezpečnost a společenské postavení

- Schulze: Společnost zážitku

Lidé žijící v blahobytu neusilují tolik o dosažení objektivního cíle (vždyť tak jako tak mají, co potřebují), ale spíše chtějí uspokojit subjektivní potřeby.

Současné pojetí vědy

- Rozdělení: science – art
 - o přírodě – o člověku
 - přírodní – sociální – humanitní
- Přírodní a sociální vědy se dnes většinou řídí podle (novo)pozitivistického paradigmatu:
 - Za vědecké tvrzení se považuje to, co je experimentálně ověřitelné anebo teorie založené na experimentálně ověřených premisách.*
- Problémy s filosofií, teologií, abstraktní matematikou, interpretací historie, pedagogikou, uměním a spiritualitou

Pozitivistická věda – vývoj (1)

Auguste Comte (1798-1857)

vsadil na nikdy nekončící postupné zdokonalování a na postupnou kumulaci vědění; proto musel odmítnout metafyzické hledání „*prvních a posledních příčin*“.

V jeho vědě nešlo o absolutní pravdy, nýbrž o hledání vědeckých zákonitostí:

„Veškeré zkoumání povahy bytí a jejich prvních a posledních příčin musí vždy být absolutní; zatímco zákonitosti fenoménu musejí být relativní, neboť předpokládají kontinuální vývoj přemýšlení, podrobený postupnému vylepšování pozorování bez možnosti plného odhalení pravé reality... Relativní charakter vědeckých koncepcí je neoddělitelný od skutečné ideje přírodních zákonitostí.“

Vědecká teorie neodhaluje pravdu, „pouze“ na základě patřičné metody organizuje fakta (Giddens, 1978).

Pozitivistická věda – vývoj (2)

Émile Durkheim (1858-1917)

- zbavil pozitivismus comtovské pompy (on sám sebe za pozitivistu nepovažoval) a přispěl k jeho obecnému přijetí za standard vědeckosti
- považoval sociologii za prostředek i cíl, formu i obsah vědy jako takové
- usiloval o to, aby se sociologie stala precizní empirickou vědou o společnosti, která by stála „nade všemi ostatními morálními a náboženskými hodnotami“
- hodlal transformovat samotnou vědu, aby byla respektovaná jako něco účelného a správného

Logičtí pozitivisté Vídeňského kruhu (30. léta 20. stol.):

„neexistují logické ani metodologické rozdíly mezi přírodními a sociálními vědami“

„jedině výroky, jejichž platnost je ověřena empirickým pozorováním, mohou být smysluplné“

Kritika pozitivismu

Problematické teze:

- **Předvídatelnost**

Zastánci deduktivně-nomologického modelu (Oppenheim, Hempel) tvrdili, že *vědec je schopen dedukovat existenci určitého jevu na základě jednoho nebo více univerzálních zákonů za současné existence předpokládaných podmínek.*

- **Poznatelnost**

Pozitivistická věda počítala s poznatelností univerza (s vývojem vědy budeme stále více poznávat, a to jak jednotlivé jevy, tak i jejich zákonitosti).

- **Objektivita (neutralita) vědy**

Pozitivismus se stal filosofií vědy, která předstírá její neutralitu – mlčí o tom, že rozhodnutí, „co se má zkoumat“ je rozhodnutím politickým a etickým.

Kritici pozitivismu

- Karl Popper (sám pozitivista)

Uvědomoval si nebezpečí, jaká skýtá vědecká teorie, která se stane „módou“ či náhražkou za ideologii. Uvědomoval si, že se západní společnost, jíž chybí „otec“ (jistota, univerzální autorita), nevědomky chápe čehokoli, co má dostatečnou kapacitu tvářit se jako náboženství

- François Lyotard

(Post)moderní je pochybovat. Neustálé rozbíjení „modelů“, permanentní vědecká revoluce, dekonstrukce, tím vším se můžeme vyvarovat nástrah absolutní pravdy a/nebo předsudku.

- Hans Joachim Morgenthau

Moudrost vědociho je odoláním pokušení považovat jakoukoli pravdu, metodu či názor za univerzální a zároveň odoláním pokušení na pozitivní hledání této pravdy rezignovat. Neboť jen v jejím hledání při vědomí, že existuje, a při současném vědomí, že ji nikdy nebude schopen odhalit, spočívá síla vědce (či státníka).

Literární zdroje:

- KOŘAN, Michal. Beztvará věda, pozitivismus a realismus v mezinárodních vztazích. In *Mezinárodní vztahy – speciální číslo*, 2006, 7-31.
- KAPLÁNEK, Michal. Charakteristické znaky společnosti na konci 20. a na začátku 21. století. Studijní text dostupný v ISu; vychází z těchto autorů: Helsper, Inglehart, Schulze, Beck.

Důsledky pro pedagogiku – otázky

- Je pedagogika věda sociální nebo humanitní?
- Jaký je smysl sociální pedagogiky?
- Jsou pedagogické profese „pomáhající“?
- Má sociální pedagog především zkoumat prostředí a ovlivňovat ho anebo mít před očima spíše rozvoj osobnosti?
- Jaké jsou cílové skupiny práce sociálního pedagoga a proč?